

Доимий ва тез ўзгариб боровчи технологиялар ва билимларнинг янгиланиши замонавий шароитларга мослашиш кўникмасига эга бўлиш ва янги билимларга интилишни талаб этади. Бунинг учун таълим олувчиларни янги билимларни мустақил ўзлаштиришга ўргатиш керак.

Хулоса қилиб айтганда, яратиладиган ўқув адабиётларининг янги авлоди шахсни мукамал ривожлантиришга йўналтирилган бўлиши лозим.

Таълимда янги Давлат таълим стандартларининг жорий этилиши жараёнида таълим олувчиларнинг шахси марказий фигура ҳисобланиб, фан-техника ва технологияларнинг тараққий этиши эса ўзгарувчан таълим мазмунига ўтишни талаб қилади, уни танлаш эса ўқув методик таъминотни ривожлантириш стратегияси билан аниқланади.

Касбий фаолиятга йўналтирилган дастурлаштирилган таълим воситаларини яратиш, янги Давлат таълим стандартлари ва фанларнинг ўқув дастури мазмуни асосида қайта ишлаб чиқиш ва бу жараёни истиқболи режа асосида тизимли ривожлантириб бориш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Адабиётлар

1. www.lex.uz.
2. Олимов Қ.Т. “Ўқув адабиётларини яратиш назарияси ва методикаси”. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси. “Фан” нашриёти. – Т.: 2010 й. – 158 б.
3. Паронджанов В. Учебник XXI века: он может быть эффективнее в 8000 раз: (электронный документ). Проверено 02.04.2003 г.
4. Ҳодиев Б.Ю. Олий таълим иқтисодий таълим тизими учун замонавий ўқув адабиётларини яратиш: янги стандарт талаблари, тузилиши, мазмуни. Академхизмат. – Т.: 2005 й. - 167 б.
5. Назарова Т.С., Господарин Ю.П. Стратегия развития учебной книги. Педагогика. – Т.: 2005 й. № 3. С. 10-19.
6. Мирзахмедов Б.М. Замонавий дарсликка қўйиладиган дидактик талаблар. “Ўрта махсус касб-хунар таълим тизимида замонавий ўқитиш технологияларини ишлаб чиқиш ва ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш муаммолари” мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Б.: 2006 й. – 148 б.
7. Рахимов А.З. Логико-психологическая концепция разработки школьных учебников. Проблемы учебника. 20. М., 1991 г. С. 27-33.
8. Узлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш концепцияси. – Т.: Шарқ, 2002 й. – 176 б.
9. Олимов Қ.Т. Махсус фанлардан ўқув адабиётларни янги авлодини яратишнинг назарий-услубий асослари. Авторефер. дис. ...пед. фан. док. – Т.: 2005. - 44 б.
10. Тўрабеков Ф.С. Бўлажак меҳнат таълими ўқитувчиларини тайёрлаш жараёнида ахборот технологияларини қўллаш методикаси. 13.00.02. Дис. пед. фан. ном. – Т.: 2011 й. – 176 б.
11. Немов Р.С. Статистический анализ экспериментальных данных и способов наглядного представления результатов. – М.: “Просвещение”, 1992 г. - 550 с.
12. Турсунов С.Қ. Таълимда электрон ахборот ресурсларини яратиш ва уларни жорий қилишнинг методик асослари (педагогика олий таълим муассасалари «Web-дизайн» фани мисолида). 13.00.02. педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: 2011 й. – 24 б.

Рохатой САФАРОВА

Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти лаборатория мудири, педагогика фанлари доктори, профессор

ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАРИ ВОСИТАСИДА ЎҚУВЧИЛАРДА ОММАВИЙ МАДАНИЯТГА ҚАРШИ КУРАШЧАНЛИК КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Ушбу мақолада дарсликлар ва ўқув адабиётлари мазмунига Шарқ педагогик тафаккури дурдоналарини сингдириши орқали ўқувчиларда оммавий маданиятга қарши курашчанлик кўникмаларини шакллантириши ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, мақолада ўқувчиларни интеллектуал, маънавий жиҳатдан ривожлантириши, уларда зарур компетенцияларни ва “оммавий

маданият”га қарши курашчанлик кўникмаларини шакллантиришида дарслик таянч восита бўлиб хизмат қилиши баён қилинган.

Таянч сўз ва иборалар: оммавий маданият, аждодлар мероси, маданий қадриятлар, дарслик, ўқув адабиётлари, ижтимоий-гуманитар фанлар, одоб-ахлоққа доир ҳикматлар, маънавий олам, касбий маданият, маънавий-ахлоқий мерос.

Данная статья посвящена формированию у студентов навыков борьбы с массовой культурой путем интеграции шедевров Восточного педагогического мышления в содержание учебников и учебной литературы. Кроме того, в статье поясняется, что учебники служат базовым средством для развития учащихся в умственном, духовном смысле, в формировании необходимых компетенций и навыков борьбы с "массовой культурой".

Базовые слова и фразы: массовая культура, наследие предков, культурные ценности, учебники, учебная литература, социально-гуманитарные науки, пословицы о нравственности, духовный ученый, профессиональная культура, духовно-нравственное наследие.

This article is devoted to the formation of students' skills to combat mass culture by integrating masterpieces of Eastern pedagogical thinking in the content of textbooks and educational literature. In addition, the article explains that textbooks serve as a basic tool for the development of students in the mental and spiritual sense, in the formation of necessary competencies and skills to combat "mass culture".

Basic words and phrases: mass culture, ancestral heritage, cultural values, textbooks, educational literature, social and humanitarian Sciences, Proverbs about morality, spiritual scientist, professional culture, spiritual and moral heritage.

Халкимизнинг бирдамлигини, ватанпарварлик ва миллий ғурур ҳиссини тарбиялаганлигини эътироф этган ҳолда, маданиятнинг устуворлигига урғу бериш, жамият ҳаёти сифатининг янада юқори даражасини таъминлаш, унда фуқароларнинг ҳамжихат бўлишига эришиш, маънавийлиги, масъулиятлиги, мустақил фикрловчи, ижодкор шахсни шакллантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 ноябрда “Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-4038-сон қарори [1] қабул қилинди. Мазкур қарорда Ўзбекистонда миллий маданиятни янада ривожлантиришнинг муайян вазифалари белгиланган.

“Педагогика” энциклопедиясида “Оммавий маданият (*арабча* оммавий – умумга, умумхалққа тегишли, оид) – 1. Халқ маданияти, урф-одатлари, маросимлари, санъати ва шу қабиларни ифодаловчи тушунча. 2. ОАВ ривожига б-н боғлиқ ҳодиса. 3. Оммавий ишлаб чиқариш. 4. Маданиятнинг мураккаб, ҳаммавақт бир хил талқин қилинмайдиган ўзига хос шакли” тарзида талқин этилади [2; 49-б.].

Бугунги кунда оммавий маданият дунёвий маданиятнинг асосига айланмоқда. Оммавий маданиятни тарғиб қилувчи асарлар умумий психологик тавсифлар ва идрок механизмларига таянади. Чунки у кишиларнинг ўқимишлилик даражаларидан қатъи назар ўз олдида қўйилган мақсадга эришиш имкониятига эга. Шу билан бир қаторда, бундай ҳодиса учун жамият аъзоларининг билимдонлиги зарарли ҳисобланади. Чунки инсоннинг ўқимишлилик даражасига эга бўлиши ҳиссий идрокка бевосита халақит беради. Оммавий маданият ҳиссий идрок этишга мўлжалланган ҳодиса ҳисобланади.

Шу сабабдан ҳам “оммавий маданият”нинг жамиятдаги ўрни ва аҳамиятини ёшлар ва педагогларга етказиш зарурияти кучаймоқда. Унинг турли кўринишлари, турлари ҳақида маълумотлар бериш орқали “оммавий маданият”нинг жамият ва инсон ҳаётидаги ўрнини баҳолаш ниҳоятда зарур ҳисобланади. Ўқувчиларни интеллектуал, маънавий жиҳатдан ривожлантириш, уларда зарур компетенцияларни ва “оммавий маданият”га қарши курашчанлик кўникмаларини шакллантиришида дарслик таянч восита бўлиб хизмат қилади. Дарсликлар аждодларимиз меросини ёш авлодга етказишда кўприк вазифасини ўтайди. Шунинг учун ҳам дарсликларнинг мазмуни замонавий фан-техника ютуқларига таянган ҳолда танланиши лозим.

Дарсликларда ўқувчиларнинг хотираси, дунёқараши, маънавий оламини кенгайтиришга хизмат қиладиган, уларда “оммавий маданият”га қарши курашчанлик кўникмаларини шакллантирадиган ўқув материалларини имкон қадар тақдим этиш, шу мақсадда аждодларимиз меросидан олинган намуналардан фойдаланиш алоҳида аҳамиятга эга. Жумладан, Баҳоуддин Нақшбандийнинг одоб-ахлоққа доир қуйидаги ҳикматлари ҳам ўқув материали сифатида хизмат қила олади:

Денгиздан ҳамиша изламагин дур,
Одамга бир ҳунар бас, эзгу турур.

***

“Шамга ўхшагин, токи ҳаммага равшанлик бағишла, ўзинг эса қоронғуда бўл”.

***

“Агар адабдан озгина нуқсонга йўл қўйсанг ҳам нимаики қилсанг беадаблик кўринади”.

* * *

“Агар дўст айбига боқсак, дўстсиз қоламиз, ҳеч ким дунёда беайб эмас”.

Баҳоуддин Нақшбандийнинг ахлоқ-одоб ҳақидаги ҳикматларидан намуналарни ўқиш, Она тили, Одобнома, Адабиёт, Ватан туйғуси, Маънавият асослари туркумидаги ўқув фанларидан тузиладиган дарсликлар таркибига киритиш мумкин.

Саъдий Шерозийнинг қуйидаги ҳикматларидан ҳам ижтимоий-гуманитар фанлар бўйича тузиладиган дарсликларда фойдаланиш тавсия этилади:

Чумоли ёз бўйи йиғар емак-дон,
Токи қишда уйи бўлсин фаровон.

* * *

Ҳаракат бўлмаса, бўшаб қишани,
Орзуга етолмас полвонлар тани.

* * *

Ҳар ишдаким, инсон кўрсатур ҳиммат,
Тикан ҳам гулдаста бўлур оқибат.

* * *

Чин азму ҳаракат қилмай муттасил,
Ҳеч кимса муроди бўлмади ҳосил.

* * *

Эрта кун арпага зор бўлмай десанг.
Бу кун эк, шоядки, буғдой нон есанг.

Кўриниб турибдики, ушбу ҳикматлар ўқувчиларда ватанпарварлик, дўстга садоқат, меҳнатсеварлик, халқпарварлик, инсонийлик туйғуларини шакллантиришга хизмат қилиб, уларда “оммавий маданият”га қарши курашчанлик кўникмаларини шакллантиради.

Дарслик яратиш соҳасидаги назарий ёндашувларнинг етарлича шаклланмаганлиги учта муҳим сабаб билан изоҳланади Улар:

1. Мавжуд ёндашувлар шуни кўрсатадики, дарслик яратиш - ўзига хос санъат асари яратиш демакдир. Бу ўринда илмий асосланган қонунлар ва қатъий қоидалар ўрнатиш мумкин эмас. Бу субъектив характердаги жараён бўлиб, ҳар бир муаллифнинг ўзигагина тааллуқли бўлган ҳолат ҳисобланади.

2. Мактаб таълимида дарслик жуда катта педагогик аҳамиятга эга. Уни муайян электрон воситалар билан алмаштириб бўлмайди. Электрон воситалар ва ўқув қўлланмалари уни тўлдиришга хизмат қилиши мумкин. Шунинг учун ҳам дарслик ўқувчиларга фундаментал билим бериш, кўникма, малака ва компетенцияларини шакллантириш, уларни ҳар томонлама ривожлантириш, тарбиялашнинг таянч воситаси ҳисобланади.

3. Бугунги кунда мавжуд тавсияларнинг аксарият қисми дарслик яратишдан кўра ўқув адабиётини нашр эттиришга тааллуқли ҳисобланади.

Аксарият ҳолатларда педагогларда касбий маданиятнинг етарлича шаклланмаганлиги туфайли улар ўқувчиларни “оммавий маданият” таъсиридан сақлашда камчиликларга йўл қўймоқдалар. Энг кўп учрайдиган ва кенг тарқалган камчиликлардан бири ўқитувчилар томонидан телевизион кўрсатувларнинг бир ёқлама таҳлил қилинаётганлиги, китобхонлик маданиятига етарлича эътибор қаратилмаётганлиги ёки ўқувчиларни китобларни саралаб ўқишга ундаш кўникмасининг педагогларда ҳам, ота-оналарда ҳам етарлича шаклланмаганлигида намоён бўлмоқда.

Дастлаб “оммавий маданият”нинг пайдо бўлиши ва йўналишлари устида тўхталиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Жумладан, “оммавий маданият”, авваломбор, саноат ҳисобланади. У, биринчи навбатда, болалар ва ўқувчи-ёшлар онгини забт этиш, уларни жалб қилиш учун болаларнинг субмаданияти сифатида намоён бўлади. Бу болалар учун ёзилган бадий адабиёт намуналари, ўйинчоқлар ва саноат тарзида ишлаб чиқариладиган ўйинлар, болалар истеъмолига мўлжалланган турли саноат маҳсулотлари, болалар учун мўлжалланган маданият масканлари ва оромгоҳлар, болаларни жамоавий тарбиялаш технологиялари кабиларда ўз ифодаини топади. “Оммавий маданият”нинг яққол намоён бўладиган мақсадларидан бири болаларни тарбиялаш мазмуни ва шакллари стандартлаштиришдан иборат. “Оммавий маданият” ушбу воситалар орқали ўқувчи-ёшлар онгига ижтимоий ҳамда шахсий маданиятнинг умумлашган шакллари сингдиришни назарда

тутади. “Оммавий маданият” муайян жамиятда ғоявий йўналтирилган кадрятларнинг таянч қоидаларига асосланган ҳолда оламни тасаввур қилишга ёшларни ундайди. Ушбу мақсадда “оммавий маданият” намояндалари жамиятда қатъийлашган тарғибот усуллари ва кадрятлардан фойдаланадилар.

Умумий ўрта таълим мактаблари болалар субмаданиятининг кенг тарқаладиган маконларидан бири ҳисобланади. Ўқувчилар асосий илмий билимлар билан мулоқотга киришиш натижасида атроф-олам ҳақида фалсафий, диний тасаввурга эга бўладилар. Ўзбек халқининг тарихий, ижтимоий-маданий тажрибалари шуни кўрсатадики, жамиятда қабул қилинган кадрятли муносабатлар, йўналишлар ўзининг ижтимоий-маданий моҳиятига эга. Шунинг учун ҳам бундай тарихий, ижтимоий-маданий тажрибалар билимлар мажмуини қамраб олган стандартларда ўз ифодасини топиши ҳамда ўқув дастурлари ва дарсликларидан тақдим этиладиган ўқув материаллари орқали умумлашган шаклда ўқувчи ва талабалар онгига етказилиши керак.

Сўнгги йилларда россиялик олим Э.Орлова [3] томонидан оммавий маданиятнинг ижтимоий функцияларини тадқиқ этишнинг эътиборга молик назарий асослари ишлаб чиқилган. Оммавий маданиятнинг асосий вазифаси инсонларга мураккаб замонавий воқелик тўғрисидаги нисбатан тартибли тасаввурларни ва ижтимоий коммуникациянинг мос умумфойдаланиладиган тилини таъминлашдан иборат. У ахборот муҳитини ҳосил қилади, унда жамиятнинг барча аъзолари қатор ижтимоийлаштирувчи вазифаларни амалга ошириш туфайли стереотип ижтимоий-маданий вазиятлар ва уларнинг доирасидаги стандарт муносабатлар тўғрисидаги маълумотларни олишлари мумкин [3; 4-10-б.].

Оммавий ахборот воситалари ёшларга ҳаққоний ахборотларни етказиш орқали уларнинг таълим жараёнида олган билимларини бойитишга хизмат қилиши лозим. Ушбу ахборотлар ҳар бир таълим олувчини “оммавий маданият”нинг икки ёқлама характеридан хабардор этишга хизмат қилиши лозим.

Л.П.Моринанинг фикрича[4], оммавий маданиятнинг мақсади – бу бўш вақтни тўлдириш ва инсондаги зўриқишни енгиш имконияти эмас, балки қабул қилувчидаги (тамошабин, тингловчи, китобхон) истеъмолчилик онгини рағбатлантириш бўлиб, бу инсоннинг мазкур маданиятни пассив, нотанқидий идрок этиши алоҳида турини шакллантиради. Оммавий маданият – замонавий жамият шароитларида маданиятнинг мавжудлигининг энг одатий усули бўлиб, унда оммавий маданиятнинг ишлаб чиқилиши кундан кунга, доимий, куну-тун амалга оширилади [4; 13-б.].

Миллий ташвиқот ва тарғибот тизими ўқувчи ҳамда талаба-ёшларни фидойилик руҳида тарбиялаш, уларнинг бузғунчи ғояларга қарши тура олиш кўникмаларини шакллантирувчи ва назорат қилувчи усуллар ва методларни кенг қўллаш, уларнинг онгини банд қилишга хизмат қиладиган воситаларни ҳар томонлама таҳлил этиш педагогларнинг муҳим вазифалари сирасига қиради.

Хулоса қилиб айтганда, оммавий маданиятга қарши ёшларда ватанпарварлик, халқпарварлик туйғуларини тарбиялашимиз, юксак халқ миллий маданияти нима эканини ёшлар онгига синдиришимиз зарур. Бунда дарслик, қўшимча ўқув материаллари, дарс ишланмалари муҳим ўрин тутади. Биринчи навбатда, ижтимоий-гуманитар фанларни, жумладан, “Ватан туйғуси” фанини ўқитишда “оммавий маданият”га қарши ғоявий тарбия кўламини кенгайтириш, бунда асарлари ўзбек миллий маданиятида катта ўрин эгаллаган улуғ мутафаккирларимизнинг маънавий-ахлоқий меросидан фойдаланишимиз зарур.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 ноябрда “Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-4038-сон қарори. Lex.uz

2. Педагогика: энциклопедия. III жилд. жамоа // Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2017. 424-бет.

3. Орлова, Э. А. Социокультурное пространство массовой культуры // Обсерватория культуры. – 2004. – №3. – С. 4 – 10.

4. Морина, Л. П. Танец в системе массовой культуры // Российская массовая культура конца XX века. Материалы круглого стола. 4 декабря 2001 г. Санкт-Петербург. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество. – 2001. – С. 43.